

לזכרו של פרופסור מיכאל גורביץ'

(1930–2008) חבר המועצה המדעית של קשר

ראוי למימון של הקרן הדו לאומית ישראל-אמריקה למדע המדינה, נדרשנו להיפוך תפקידים משעשע: בשנת 1970 היה מיכאל השותף הישראלי ואילו אני הייתי השותף האמריקני. בשנת 1990 התהפכו היוצרות ובבקשת המענק שלנו מיכאל היה האמריקני ואני הישראלי. בתקופה הארוכה שבין שני המחקרים הללו נטל מיכאל על עצמו שני אתגרים נוספים: האחד כמנהל מחקר בכיר באוניברסיטה הפתוחה הראשונה בעולם, באנגליה, והאחר בהשתתפות רבת שנים במחקרי תקשורת פוליטית לצד פרופ' ג'י ג'. בלאמלר מאוניברסיטת לידס. אחת התוצאות הידועות ביותר של פרויקט זה הייתה התצפיות שערכו על תפקוד חדר החדשות של הבייביסי ברצף של מסעות בחירות. בשיתוף עם ג'יימס קאראן שקד מיכאל על פרסום סדרה של אסופת מקראות במחקר התקשורת שהפכה ל"קריאת חובה" לחוקרים בכל העולם כמעט.

בארצות הברית קבעו מיכאל ופאט יחד עם רות ואבי את משכנם בעיר הבירה וושינגטון, ומיכאל מונה לפרופסור בבית הספר לעיתונאות של אוניברסיטת מרילנד. באותן שנים הוא שמר על קשר הדוק עם מחקר התקשורת בישראל – לא רק במיזמים שבהם היה מעורב ישירות, אלא בכל המתרחש בתחום. גם כאן רענן את זיכרוני סרט וידאו שבו מתאר מיכאל את התהליך שבסופו ניאוחה האוניברסיטה העברית, אם כי בלי חמדה, להעניק הכרה ראשונית למכון לתקשורת (שעם מייסדיו נמנו מיכאל עצמו, דינה גורן, ציונה פלד, ג'ודי אליצור, מינה צמח ואנוכי). לימים הפך המכון למחלקה של ממש שנהנתה מתמיכתו של הדקאן אז, דן פטנקין. מיכאל הפך למעין שגריר של המחלקה בחו"ל. ביתם של מיכאל ופאט בווישינגטון היה תחנה קבועה בדרכם של ישראלים שיצאו לכנסים ולהרצאות אורח או קיבלו משרות הוראה. בשלב זה כבר שררה בין כולנו ידידות אמיצה.

גם סמוך לגיל הפרישה, בהיותו כבר חוקר בעל שם, היה מיכאל מוכן תמיד לחדש את קשריו עם ישראל ולפיכך נענה להצעתו של נעם למלשטריך, ראש בית הספר החדש לתקשורת על שם סמי עופר במרכז הבינתחומי בהרצליה, להתמנות לחוקר בכיר בבית הספר ולעמוד בראש ועדת תכנית הלימודים שלו. העובדה שהיה חלק מהסגל סייעה למוסד לקבל הכרה מטעם המועצה להשכלה גבוהה. הקשר המחודש עם ישראל ועם הקהילה האקדמית בארץ הסב למיכאל שמחה רבה, גם אם המשיך לשמש מרצה באוניברסיטת מרילנד.

והנה עזב אותנו לפתע, אך לפחות הצליח לחשל מחדש את הזיקה הישנה-חדשה בשרשרת קשריו האישיים. את סגירת המעגל הזאת ציינו בנוכחות אשתו פאט, הילדים, הנכדים וגם האחות, האח ומשפחותיהם, עמיתים וידידים רבים.

אליהוא כץ

מיכאל הקרין תמיד יציבות, מעין שילוב של חוש הומור וענייניות, ואמינות מוחלטת – הן כחבר אישי והן כשותף למחקר. כך הייתה דמותו עבורי בחמישים השנים האחרונות. שנים רבות שיתפנו פעולה בתחום האקדמי שבו עסקנו שנינו, החלפנו דעות על החידושים האחרונים ועל ההתפתחויות בתחום וגם דיברנו מעט רכילות.

מיכאל היה צנוע, ואולי רק מעטים יודעים שהקריירה שלו הייתה מן המקוריות ביותר בתחומו. הוא היה עורך לילה בעיתון למרחב; לאחר מכן עשה דוקטורט באס-אייטי וכתב עבודת דוקטור בתקשורת בהנחיית מורו הדגול איתאל דה סולה פול (Itzhak deSola Pool). המורה והתלמיד ערכו יחד ניסוי ראשון מסוגו, "עולם קטן", ובו מיפו את מספר הצעדים הנדרשים לתיאור רשתות הקשרים האישיים המחברות בין כל שני פרטים שנבחרו באקראי על פני כדור הארץ. זה היה זמן רב לפני השגשוג בתאוריית הרשתות שאנו עדים לו כיום.

עם שובו לישראל, אחרי סיום לימודיו, הצטרפנו מיכאל ואני אל ברנדה דנט, ציונה פלד ואחרים לחקירת היבט שלא נחקר עד אז של קליטת מהגרים בישראל: התקשורת בין עולים חדשים לבין פקידים רשמיים ובעלי מקצועות חופשיים ותיקים. עניין מיוחד גילינו בדרכים שבהן פונים התושבים החדשים וחסרי הכוח אל פקידי הרשות לקבלת עזרה או טובות הנאה, ולימים השלכנו את התהליך הזה גם על תפילה, פניות לאלוהים של מאמינים מן השורה, כמונו. לא מזמן נזכרתי בתקופה זו כשצפיתי בראיון וידאו עם מיכאל, שבו הוא מזכיר כי עבודתו במשרד האוצר – המשרה הראשונה שקיבל אחרי שובו לארץ – אפשרה לו גישה לרישומים של קשרי גומלין מסוג זה בין לקוח לפקיד, שעליהם התבסס חלק גדול מאותו מחקר.

במחקר אחר, שבו שיתוף הפעולה בינינו היה מקיף יותר – וכלל גם את חנה אדוני, את הדסה הס, את עובד כהן ואחרים – בדקנו כיצד מבליים ישראלים בשעות הפנאי שלהם, תוך התייחסות ספציפית לשימושים ולסיפוקים שמעניקים כלי התקשורת. ממצא מפורסם מתוך מחקר זה גילה הבדל בין משיבים דתיים למשיבים חילוניים בשאלה איזה יום ראוי להוסיף לשבת כדי ליצור סופשבוע בן יומיים. היו שרצו להוסיף את יום שישי, אחרים העדיפו את יום ראשון והיו שהעדיפו דווקא יום באמצע השבוע. שמו של הספר שכתבנו אז יחד היה החילון של תרבות הפנאי: תרבות ותקשורת בישראל. באותה תקופה הפכה פאט גורביץ' לדמות מובילה באסתטיקה של כתבי יד אקדמיים בתחום מדע המדינה בישראל, ולא היה כתב עת שסירב לפרסם מאמר שהיא ערכה והפיקה.

עשרים שנה לאחר מכן, בשנת 1990, זכינו לחזור על המחקר הזה, ועתה התאפשר לנו לבדוק גם את ההשפעות ארוכות הטווח של שידורי הטלוויזיה בישראל שנחנכו עשרים שנה קודם לכן. כדי שהמחקר יהיה